

przypuszczenia utrudnia fakt, że trzecia księga ziemska brzeska w ogóle nie posiada kart z drugiej połowy 1409 r.).

Z niedoskonałości składu recenzowanej książki należy wymienić niezgodność notek w tekście z przypisami na s. 12 oraz (niewątpliwie wynikające z nadgorliwości redaktora) zamienienie staropolskiego słowa „odbił” (odpowiednika łacińskiego *evasit*) na zupełnie niepasujące do kontekstu „odbył” (s. 64).

Podsumowując niniejsze uwagi: otrzymaliśmy dziełko, dzięki któremu historyk korzystający z najstarszych kujawskich ksiąg ziemskich z lat 1397-1408 ustrzeże się pomyłek chronologicznych i identyfikacyjnych, który były udziałem również piszącego te słowa. Lektura pracy J. Bieniaka pozostawia jednak pewien niedosyt. Tekst ten powinien bowiem stanowić część wstępną kompletnej edycji wymienionych źródeł, tu tylko uporządkowanych pod względem chronologicznym. Należy wszak przypomnieć, że z podobnie nieuporządkowanym źródłem tego typu miał niedawno do czynienia także Tomasz Jurek, jednak chronologiczne uporządkowanie kart przez tegoż zaowocowało edycją źródłową (Księga ziemska kaliska 1400-1409, Poznań 1991). Należy tylko żywić nadzieję, że również w przypadku najstarszych ksiąg kujawskich rychło dojdzie do ich publikacji. J. Bieniak pracujący skrupulatnie z tymi źródłami już od kilkadziesiątu lat, jest bowiem badaczem jak najbardziej predestynowanym do sfinalizowania tego zamierzenia.

Sobiesław Szybkowski (Gdańsk)

PETR ČORNEJ, MILENA BARTLOVÁ, Velké dějiny zemí Koruny České, sv. VI, 1437-1526, Paseka, Praha-Litomyšl 2007, ss. 840 + ilustracje.

Długo oczekiwany szósty tom monumentalnej serii Wielkich dziejów ziem Korony Czeskiej jeszcze przed ukazaniem się budził zaciekawienie z racji szczególnego charakteru epoki, którą omawia (tomy V i VII opublikowano kilka lat wcześniej¹). Obejmuje on okres po rewolucji husyckiej, czas dezintegracji Korony Czeskiej i dwuwładzy (1468-1490), zatem siłą rzeczy okres kontrowersyjny i bardzo różnie traktowany w historiografii. Istotne dla oceny książki jest także to, że ostatnie lata przynoszą intensywną dyskusję nad tym periodem czeskich dziejów i próby weryfikacji wielu utrwalonych mitów, wytworzonych często już w epoce, o której mowa.

Zgodnie z założeniami wydawanej od dekady serii, obejmującej jak dotąd 15 opasłych, czasem blisko tysiącstronicowych tomów (niektóre liczą po dwa woluminy), przedstawiono tu chronologiczny wykład dziejów dopełniony odesłaniami do źródeł i literatury w bardzo obfitych przypisach zamieszczonych na końcu książki (s. 705-801). Po erudycyjnym ukazaniu różnorakich ogólnych uwarunkowań europejskich (Souřadnice a souvislosti, s. 11-37) omówiono okres między 1437 a 1457 r. (Hledání stability, s. 36-151), przechodząc do rozległej i kluczowej dla czeskiej tożsamości problematyki rządów Jerzego z Podiebradów (Husitský kral 1458-1471, s. 152-273). Następuje po tym obszerny rozdział Kultura doby husitske (s. 273-402), bardzo interesujący, ale rozbiwiający układ pracy z dwóch powodów – po pierwsze, obejmuje on także lata przed 1437 r. (powinien zatem w jakiejś swej części znaleźć się w tomie wcześniejszym, poświęconym latom 1402-1437); po drugie, rozбивa naturalną łączność rozdziału o Jerzym z Podiebradów z następnym, zatytułowanym Dva králově, jedna Koruna (s. 403-471). Wydaje się, że rozdział ten powinien obejmować okres nie od śmierci Jerzego (1471), ale już od elekcji Macieja Korwina na króla czeskiego w 1468 r., co byłoby bardziej zgodne z założeniami serii, poświęconej dziejom całej Korony, a nie samych Czech. Zastosowany podział daje jednak pierwszeństwo

i 17-22 VII w Łęczycy (A. Gašiorowski, Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, Warszawa 1972, s. 49-51); stąd zapewne niepewność, czy sąd królewski w Brześciu odbędzie się w danym roku po raz drugi, wydaje się całkowicie uzasadniona. Jednak charakter spraw wdowy po podkomorzym Przeclawie z Torzewa, która niewątpliwie regulowała długi zaraz po śmierci męża, oraz brak tytułu kasztelana konarskiego przy Janie Jeleniu (po raz pierwszy wspomnianym w tym charakterze 15 IV 1409 r.), zdaje się przemawiać za rokiem 1408.

¹ Tom V (1402-1437) napisał P. Čornej (Praha-Litomyšl 2000), tom VII (1526-1618) – P. Vorel (Litomyšl 2005).

opcji bohemocentrycznej. Z drugiej strony, z uznaniem należy powitać zmanifestowanie już w tytule rozdziału chęci przełamania historiograficznego tabu, w ramach którego przez wieki i w setkach prac odmawiano Maciejowi miejsca w szeregu królów czeskich². Kolejny, szósty rozdział poświęcono latom 1490-1517 i bardzo trafnie zatytułowano *Stavovské soustátí* (s. 472-596); trafnie, albowiem wyakcentowano rolę struktur stanowych w egzystencji państwa, którego władca – Władysław Jagiellończyk – przebywał przez większość czasu w drugim swoim królestwie, na Węgrzech. Badania ostatnich lat eksponują rolę różnych, innych niż tylko monarcha, czynników w procesie reintegracji Korony, w dobie korwinowskiej dramatycznie podzielonej i pogrążonej w wojnie domowej, która zakończyła się traktatem ołomunieckim w 1479 r. Rozdział siódmy omawia znów sprawy kultury (Kultura na rozhraní epoch, s. 597-670), a ósmy (V červánčích novověku, s. 671-702) poświęcono początkom reformacji luterańskiej, „habsburskiej ofensywie“ i ponownemu wzrostowi znaczenia politycznego Pragi, powoli wychodzącej z cienia po zapaści doby husyckiej. Pracę dopełnia krótkie podsumowanie (s. 703-704), wybrana bibliografia (nie uwzględnia ona wszystkich prac cytowanych w przypisach) i indeksy.

Założeniem serii jest homogeniczność tekstu, dlatego też o autorstwie poszczególnych części czytelnik dowie się jedynie ze strony redakcyjnej: zatem Milená Bartlová napisała piątą część rozdziału IV (s. 371-402) i drugą część rozdziału VII (s. 631-670) – w obu przypadkach są to podrozdziały na temat sztuk plastycznych (w sumie około 10% tekstu); pozostałą część książki przygotował Petr Čornej. Autorzy to badacze o ugruntowanej pozycji w świecie nauki. P. Čornej jest profesorem na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Karola w Pradze, wytrawnym znawcą epoki husyckiej, autorem m. in. kilku monografii, syntezy tego okresu, edycji źródeł oraz wziętym popularyzatorem. Profesor M. Bartlová wykłada historię sztuki na Uniwersytecie T. G. Masaryka w Brnie, jest m. in. autorką monografii ważnych dzieł i zjawisk artystycznych w XV w. na obszarze Czech i Moraw.

Z zadania ukazania panoramy dziejów tak niespójnego obszaru, jakim była Korona Królestwa Czech (formalnie obejmująca do szóstej dekady XV w. także Luksemburg), wywiązano się dobrze, choć nie brak powodów do pewnych zastrzeżeń natury ogólnej. Czytelnik uzyskał przede wszystkim pracę wyważoną, tzn. próbującą odnaleźć się wśród różnych opcji postrzegania czeskich dziejów. Powstała ona w czasie przewartościowań: bardziej krytycznego stosunku do husytyzmu i postępującej z wolna rehabilitacji takich postaci, jak Zygmunt Luksemburski, Maciej Korwin czy Zdenek ze Šternberka. Intensywny w ostatnich latach namysł nad „sensem czeskich dziejów“³ (czyżby jakaś forma neoheglizmu?) rozluźnił bariery dyskursu i z możliwości tych autorzy skwapliwie skorzystali. Cenne w pracy jest także to, na co liczy każdy biorący do rąk syntezę – zebranie i podsumowanie całej, najnowszej i siłą rzeczy rozproszonej literatury przedmiotu. Dorobek pokoleń traktowany jest z szacunkiem, nawet, jeśli autorzy nie podzielają wyrażanych dawniej lub współcześnie poglądów. Elementy dyskusji czytelne są zwłaszcza w mniej obszernych partiach tekstu autorstwa Mileny Bartlovej, dotyczących zagadnień sztuki, co wszakże nie może dziwić, badaczka ta bowiem śmiało przekracza granice utrwalonej wiedzy, formułując w swoich studiach śmiało i inspirujące hipotezy. W dorobku M. Bartlovej znajdują się książki zasadniczo przewartościowujące obraz sztuki czeskiej XV stulecia: lepiej naświetlają tzw. ciemny okres po rewolucji husyckiej, waloryzują też dawne wyobrażenia o sztuce czasów króla Jerzego i Jagiellonów. Z kolei zainteresowaniom P. Čorneja kulturą słowa i piśmienniczym dziedzictwem epoki husyckiej zawdzięczamy m. in. obszernie i znakomite partie książki dotyczące sfery duchowej. W ogóle tym, co przydaje książce szczególnego charakteru, jest silne osadzenie prezentacji dziejów politycznych i gospodarczych w szerokim kontekście świata kultury: ideologii, sztuki, pobożności.

² Przykłady z XVI-XVIII w. zbieram w artykule: *Historyczne universum Korony Królestwa Czech a kartografia*, w: *Śląsk. Perła w Koronie Czeskiej. Historia i kultura 1300-1740*, Praha 2008 (w druku).

³ Zob. J. R a k, *Bývalí Čechové. České historické mýty a stereotypy*, 1994; M. H a v e l k a, *Spor o smysl českých dějin 1895-1938*, Praha 1995; J. V á l k a, *Změny paradigmát v moderní husitologii: Pekař a Šmahel*, w: *Verba in imaginibus. Františkovi Šmahelovi k 70. narozeninám*, Praha 2004, s. 19-39; M. N o d l, *Dějepisectví mezi vědou a politikou*, Brno 2007; E. D o l e ž a l o v á, *Nacionální a náboženské aspekty ohledu na české reformní hnutí 14. a 15. století a husitskou revoluci v západní historiografii*, w: *Cestou dějin. K počtĕ prof. PhDr. Svatavy Rakové, CSc.*, t. I, Praha 2007, s. 63-73.

Do krytycznej refleksji skłania natomiast sposób realizacji koncepcji dziejów ziem Korony Czeskiej. Niemal każdy z głównych rozdziałów rozpoczyna się od spraw czeskich i w głównej mierze dotyczy dziejów Czech, z eksponowaniem roli praskiego ośrodka politycznego (choć tu chciałoby się upomnieć o rolę bogatych miast królewskich zachodnich i północno-zachodnich Czech). Problem ujawnia się jednak przede wszystkim w ogólnym spojrzeniu na prezentowaną strukturę polityczną. Po omówieniu Czech, znacznie skromniejsze podrozdziały poświęcane są Morawom, Śląskowi i obojgu Łużycom (szczególnie doskwiera deficyt problematyki śląskiej i łużyckiej przy omawianiu sztuki doby jagiellońskiej). Do głównego nurtu narracji historycznej wkraczają one wtedy, gdy dzieją się w nich rzeczy ważne dla całej Korony (np. sejm wrocławski 1420 r.). Oczywiście ma to swoje uzasadnienie: Praga zdecydowanie dominowała w Czechach, a Czechy były – jak się okazało w dłuższej perspektywie – spoiwem państwa. Jednak układ książki jest taki, jakby z paradygmatu zastosowanego dla nieco późniejszego okresu przez Joachima Bahlkego: regionalizacja i centralizacja (*Regionalismus und Staatsintegration in Wiederstreit. Die Länder der Böhmischen Krone in ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526-1619)*, München 1994), wybrano tylko ten pierwszy człon, akcentując odrębność dziejów innych niż Czechy krajów Korony. Być może takie rozwiązanie jest bardziej odpowiednie dla ukazania sytuacji Korony Czeskiej w l. 1437-1526. Ale też być może – i ku temu się skłaniam – jest to efekt ulegania pewnemu stereotypowi. Fenomen egzystencji Korony Czeskiej w tej dobie polega moim zdaniem nie na jej dezintegracji, ale na tym, że przetrwała jako całość (pomijam stratę Luksemburga) mimo dwuwładzy i fundamentalnych wewnętrznych sprzeczności. Rodzi tu pytanie o siłę więzów i mechanizmy tak rozłamu, jak i trwania we wspólnym związku ziem podzielonych narodowo, konfesyjnie, rozdartych przez dwóch monarchów i ambicje dwóch rywalizujących centrów politycznych (Praga – Wrocław), obszarów o różnej strukturze stanowej (stan książęcy Śląska jako *specificum* w łonie Korony) i o różnym stosunku do formy kreacji monarchy (elekcja w Czechach, uznanie praw dziedzicznych na Morawach, Śląsku i Łużycach). Ta uwaga nie dotyczy tylko tego jednego tomu, ale całej serii, a nawet więcej – pewnej optyki postrzegania dziejów Korony Czeskiej. Obserwacja wysiłków badawczych ostatnich lat pozwala jednak wyrazić nadzieję, że coraz bliżej jesteśmy celu na drodze do wykreowania takiego obrazu państwa czeskiego, jakim było ono w swej istocie, a nie takiego, jakiego z różnych względów oczekuje się od badaczy przeszłości (wystarczy przypomnieć rolę T. G. Masaryka). Na tej drodze monumentalne dzieło Petra Čorneja i Mileny Bartlovej stanowi bez wątpienia kamień milowy.

Zasadnicza rola niniejszej książki (i serii) polega właśnie na przełamaniu dotychczasowej optyki postrzegania państwa czeskiego, odchodzeniu od paradygmatu narodowego uformowanego w dobie husyckiej (czyli państwo czeskie ograniczone do obszarów zamieszkiwanych przez ludność czeską) na rzecz opisywania struktury politycznej – Korony Czeskiej. Stąd też praca obojga badaczy jest kompromisem pomiędzy tą dawną optyką a kierunkami, jakie coraz wyraźniej się rysują. Najbliższe lata, przynosząc wiele nowej literatury (materiały kilku konferencji) związanej z przypadającymi na rok 2008 r. rocznicami koronacji narodowych władców Czech i Węgier⁴, mogą zmienić obraz tej epoki. Poczesne miejsce recenzowanego dzieła w historiografii okresu wydaje się wszakże niepodważalne.

Bogusław Czechowicz (Wrocław – Hradec Králové)

Das Dekanatsbuch der Philosophischen Fakultät der Universität Greifswald 1456-1662, übersetzt und eingeleitet von Hans Georg Thümmel (Beiträge zur Geschichte der Universität Greifswald, Bd. 9), Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2008, ss. 420.

Założony w 1456 r. uniwersytet w pomorskiej Gryfii obchodził niedawno 550. rocznicę swego powstania. Z okazji dostojnego jubileuszu władze uczelni zainicjowały wydawanie specjalnej serii publikacji, poświęconych dziejom uniwersytetu. W jej ramach ukazało się już wcześniej

⁴ Z już wydanych np. katalog wystawy: Matthias Corvinus, the King. Tradition and Renewal in the Hungarian Royal Court 1458-1490, Budapest 2008.